

УДК 658.012.4

Марина Лучкова

Maryna Luchkova

**ЗАКОНОМІРНОСТІ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ****REGULARITIES OF SECTORAL DEVELOPMENT
OF ENGINEERING COMPANIES OF UKRAINE**

Осуществлен анализ закономерности отраслевого развития машиностроительных предприятий Украины, определены их предпосылки, факторы и причинно-следственные связи. Определено, что построение эффективной отраслевой регулярно-управленческой системы возможно только при изменении основных системообразующих подходов к развитию машиностроения Украины.

Ключевые слова: стратегический потенциал, машиностроительные предприятия, стратегии, хозяйственное развитие, управление стратегическим потенциалом.

The analysis of regularities of sectoral development of engineering companies of Ukraine is done, its conditions, factors and causal relationships are defined. It was determined that the construction of an effective sectoral systematic management system is possible only in case of changes in the fundamental strategic approaches to the development of engineering of Ukraine.

Keywords: strategic potential, engineering companies, strategies, economic development, management strategic potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблеми сучасного розвитку машинобудівних підприємств України характеризуються як наявністю комплексу потенційних резервів зростання, що відкриваються у формі розширення доступу до зарубіжних ринків, передових технологій, джерел фінансування інноваційних проектів і формування стратегічного потенціалу. З іншої сторони, доводиться констатувати тенденцію сталого скорочення виробництва та на рівні попередніх припущень стверджувати про неспроможність скористатись наявними резервами росту через технологічну відсталість, деградацію управлінських систем, спотворену регуляторну політику та ряд інших основоположних причин, що виступають чинниками обмеження господарської діяльності.

Вказана сукупність загально виражених причин очевидно визначає закономірності галузевого розвитку машинобудівних підприємств України, і виступає однією з ключових актуальних проблем дослідження та формування їх стратегічного потенціалу на сучасному етапі.

Не варто забувати і про вплив тимчасових кризових явищ, що відтермінують процес еволюції інструментів управління стратегічним потенціалом. До актуальних прикладів дії останнього варто віднести вплив світової фінансової кризи на ресурсну базу формування стратегічного потенціалу машинобудівних підприємств, його структуру, якість та потенційну готовність до реалізації господарських завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стратегічних перспектив розвитку машинобудівних підприємств, ролі в них законів та закономірностей галузевого розвитку присвячені наукові розробки ряду відомих зарубіжних та українських вчених, серед яких варто виділити результати отримані Р. Акоффом, І. Ансоффом, О. Анчишкіним, О. Ареф'євою, В. Архангельським, В. Архиповим, Ю. Барташевською, А. Бергом, В. Герасимчуком, С. Гончаровою, О. Добикіною, П. Друкером, К. Ендрюсом, І. Ігнатієвою, Г. Кунцом, Г. Мінцбергом, В. Немчиновим, Дж. О'Шонессі, М. Портером, І. Репіною, А. Садековим, В. Стадник, А. Стріклендом, С. Струмлінім, А. Томпсоном, О. Федонінім, П. Хандаваллом, В. Ханжиновою, В. Хендерсоном, А. Чендлером, Г. Чернишовою та ін. Результати попередніх досліджень дали можливість сформулювати основні положення в області функціонування машинобудівних підприємств, виділити ключові проблеми функціонування їх господарського механізму, визначити місце чинників галузевого розвитку у формуванні стратегічного потенціалу суб'єктів господарювання. Проте, як показують результати роботи машинобудівних підприємств, в умовах кризових тенденцій, наприклад, світової фінансової кризи чи структурної кризи економіки, результати галузевого розвитку залишаються непередбачуваними.

В межах транспарентності сучасних тенденцій галузевого розвитку, існує необхідність відстеження закономірностей впливу економічних і галузевих процесів на стратегічний потенціал машинобудівних підприємств.

Постановка завдання. Проаналізувати галузеві закономірності та визначити їх вплив на перспективи розвитку машинобудівних підприємств України.

Результати дослідження. Машинобудівний комплекс традиційно відіграє важливу роль в економіці України, через його високу частку в структурі ВВП, з галузевою орієнтацією на індустріальний розвиток та промислові пріоритети регуляторної політики. Логіка вибудованих пріоритетів зрозуміла, і підпорядкована аргументам на користь закладеної в машинобудуванні бази для зростання продуктивності, виробництва технічних та технологічних засобів, потенційного джерела збереження енергетичних ресурсів, зниження матеріаломісткості та підвищення якості кінцевого продукту.

Водночас, відстеження статистичних джерел та публікацій попередніх періодів, нашою думкою, що декларовані благі наміри суперечать закономірностям еволюції галузевої структури економіки, за якої розвиток промисловості, зокрема і машинобудування, вповільняється на пізніх етапах індустріального періоду. Перманентні кризові явища в галузі машинобудування провокують інституційні кризи національних економік, які, як правило, перетворюються в затяжні кризи структурної перебудови економіки, з остаточною втратою домінуючої системоутворюючої ролі промисловістю, і машинобудуванням, як однієї з ключових її ланок.

Тобто, наявну структуру економіки України, і місце в ній машинобудування, доцільно охарактеризувати категоріями історичних закономірностей, що в силу неспроможності вийти з затяжної інституційної кризи, а не позитивних галузевих тенденцій утримує домінуючий статус. Очевидно, що коріння згаданої закономірності варто шукати ще на етапі директивної системи управління на основі командно-адміністративних методів.

Отже, машинобудування є одним із найстаріших та найбільш пріоритетним напрямком промисловості України, що бере початок з середини XIX ст. Ресурсна база, достатньо розвинена транспортна інфраструктура сприяли розвитку тут важкого, транспортного і сільськогосподарського машинобудування [4]. Як показують теперішні результати, несприятливою для розвитку машинобудування в Україні була організаційно-управлінська структура галузі. Директивна система принципово неспроможна вирішувати господарські завдання через невідповідність функціонального навантаження органів управління з поточними та стратегічними проблемами машинобудівних підприємств. Більш того, мало місце ігнорування регуляторних проблем, і галузеві міністерства перетворились на інструменти досягнення політичних цілей, ключовою з яких було створити «єдиний народногосподарський комплекс».

Розуміння нераціональності економічної системи та необхідності змін слід вважати переломним моментом в функціонуванні галузі машинобудування. Водночас, розуміння необхідності змін стосувалось не лише підходів до управління галузевим процесом і механізмів реалізації регуляторної політики, а й всієї економічної системи. Остання, по суті, не була економічною системою в розумінні усталених наукових положень, а комплексом волонтаристських рішень. І тому, не могла забезпечити ні інституційної, ні ресурсної – фінансово-інвестиційної бази, а також компенсувати соціальні втрати від зменшення кількості робочих місць. Як наслідок, результат змін не міг відповідати оптимістичним сподіванням в силу критичного впливу на машинобудування та економіку кризових процесів, які тривалий період мали місце проте приховувались і в силу політичних причин ігнорувались в наукових публікаціях.

Прихована інфляція, що в умовах директивної економіки мала форму товарного дефіциту, з лібералізацією цін через інституційну неготовність до регуляторної політики швидко обернулася гіперінфляційними процесами. В 1992 р. грошова маса в Україні зросла в 21 раз, в 1993 р. – в 103 рази. Зниження темпів інфляції розпочалось лише на початку 1994 р. Загальмувати інфляцію вдалось протягом 1994–1996 рр. до рівня 5,7 % (табл. 1) [2, с. 145].

Складність умов господарювання пересічного машинобудівного підприємства в аналізованому періоді визначається вимиванням обігових засобів, в наслідок якого, інвестиційні ресурси розвитку були практично вичерпані, а реалізація поточної діяльності стала можливою виключно за рахунок бартерних операцій. З іншої сторони, бартерні операції через завищення ціни виступили однією з причин розкачування інфляції. В ході антиінфляційної політики обмеження, і пізніше заборона бартерних операцій спровокували падіння обсягів виробництва в машинобудуванні.

Тобто, зростання інфляції в 1991–1994 рр. мало катастрофічні наслідки для машинобудування України. Індекс промислової продукції у машинобудуванні за 1991–1995 рр. скоротився майже в двічі, і становив наприкінці 1995 р. всього 65,6 %. Іноземні інвестиції в розвиток матеріально-технічної бази машинобудівного комплексу України не здійснювалися і, як наслідок, майже усі середні та малі підприємства галузі опинилися в кризі платоспроможності та на межі банкрутства, а великі – почали вести боротьбу за виживання.

Таблиця 1

**Індекси інфляції та обсягів виробництва продукції у машинобудуванні країни
в 1991–1995 рр. [5, 6]**

Показник	Роки				
	1991	1992	1993	1994	1995
Індекс інфляції, у % до попереднього року	390,0	2100,0	10256,0	501,0	281,7
Індекс обсягів виробництва продукції у машинобудуванні, у % до попереднього року	100,0	103,9	100,8	106,3	65,6

За нестримного зростання інфляції, на інноваційні технології, технічне переоснащення підприємств машинобудівної галузі стало неможливим. Концерни, підприємства, трести стали неплатоспроможними, і втратили фінансові можливості оновлення технологічного забезпечення, реорганізації управлінської структури, вдосконалення господарських операцій, формування маркетингової, логістичної, інноваційної політик тощо.

Після стабілізації макроекономічних показників, тема інфляційного руйнування змінилась проблемами реалізації приватизаційних програм і первинного нагромадження капіталу, яке в більшості випадків мало сумнівний з правової точки зору характер. Підприємства з державної власності перейшли у приватну. Водночас нові власники стали не найкращими управлінцями, і галузеві проблеми машинобудівних підприємств залишаються актуальними і до цього часу:

– має місце критичне зношення основних фондів;

– вимивання обігових коштів до межі, коли втрачається можливість оновлення асортименту і підтримання необхідної для цього освітньо-кваліфікаційної структури персоналу.

З 2000 р. починається загальноекономічне піднесення, і має місце поживлення в окремих секторах машинобудування, яке сформувався в окремий економічний цикл. Протягом 2001–2008 рр. обсяги виробництва та реалізації продукції збільшилися в 5,7 раз за середньорічного зростання на 12,3 % (рис. 1) [3, с. 93; 5].

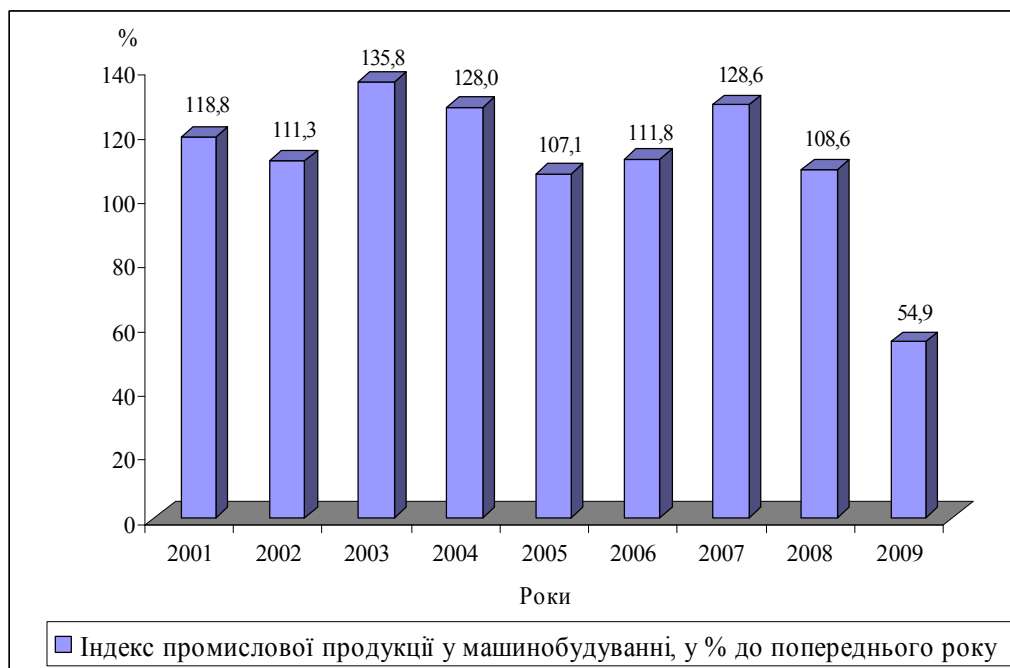


Рис. 1. Індекс промислової продукції машинобудування України 2001–2012 рр.

Варто відмітити, що висока динаміка зростання вітчизняних машинобудівних підприємств, ймовірно всього, не була наслідком значних якісних змін у складі їх структурного потенціалу. І якщо за сприятливої економічної кон'юнктури 2001–2007 рр., зумовленої загальним економічним зростанням і, відповідно, підвищеним попитом на засоби виробництва, вітчизняна галузь машинобудування розвивається доволі високими темпами, то за підсумками 2009–2012 рр. має місце значне погіршення відносної динаміки розвитку машинобудування.

Різке скорочення обсягів виробництва машинобудування 2008–2012 рр. пояснюється погіршенням загальної ринкової кон'юнктури внаслідок світової фінансової кризи. Оскільки машинобудуван-

ня України залишилось експортно-орієнтованим на дешеву сировинну продукцію та комплектуючі, а внутрішнього ринку практично не існувало, світова фінансова криза обернулася значним падінням господарської активності. Ринки збуту залишаються не диверсифікованими, з високими валютними та політичними ризиками.

Таблиця 2

Динаміка розвитку промисловості та машинобудування України в 2010–2012 рр.

Показник	Значення по роках			Темп приросту (+) або скорочення (-)		
	2010	2011	2012	2011 до 2010	2012 до 2010	2012 до 2010
Індекс промислової продукції, %						
- промисловість	111,2	107,6	98,2	-3,24	-8,74	-11,69
- машинобудування	136,1	117,2	94,0	-13,89	-19,80	-30,93
Обсяги реалізованої промислової продукції, млн. грн.						
- промисловість	1065108,2	1329256,3	1115826,1	+24,80	-16,06	+4,76
- машинобудування	116348,5	154184,9	140601,9	+32,52	-8,81	+20,85

Водночас, збереження макроекономічної стабільності та відносно непогані, макроекономічні показники засвідчують суттєве посилення стійкості економіки України. Проте нагромадження з 2010 р. до 2013 р. ризиків нестабільності, обумовлених нелогічними волонтаристськими рішеннями, неминуче провокує стагнацію на наступні періоди.

На сучасному етапі індекс промислової продукції як у промисловості в цілому, так і по машинобудуванню, зокрема, з року в рік зменшується. Темпи скорочення цього показника в машинобудуванні є значно більшими. Загальновідомим є той факт, що індекс фізичного обсягу промислової продукції свідчить про темпи промислового розвитку країни. Зниження аналізованого показника свідчить про погіршення розвитку машинобудівних підприємств України. Протягом 2010–2012 рр. індекс промислової продукції в машинобудуванні скоротився на 30,93 %. І якщо у 2010 р. значення показника було досить високим – 136,1 %, то в кінці 2012 р. – скоротилося до рівня 94,0 % [5].

Натомість, об'єми реалізації промислової продукції в цілому по галузі за 2010–2012 рр. збільшилися. Водночас факт наростання кризових тенденцій фіксується у відсутності певного тренду, відповідно якого зниження показників 2012 р. суперечить логіці зростання економічної активності, як тенденції – результату формування кумулятивного ефекту 2010–2011 рр. (рис. 2). Нелогічним виглядає також значення отриманого показника 2012 р. на фоні порівнюваних показників інших економік, де на рівні експертів Україна названа єдиною країною, що не змогла справитись з наслідками світової фінансової кризи 2008–2009 рр. [7].

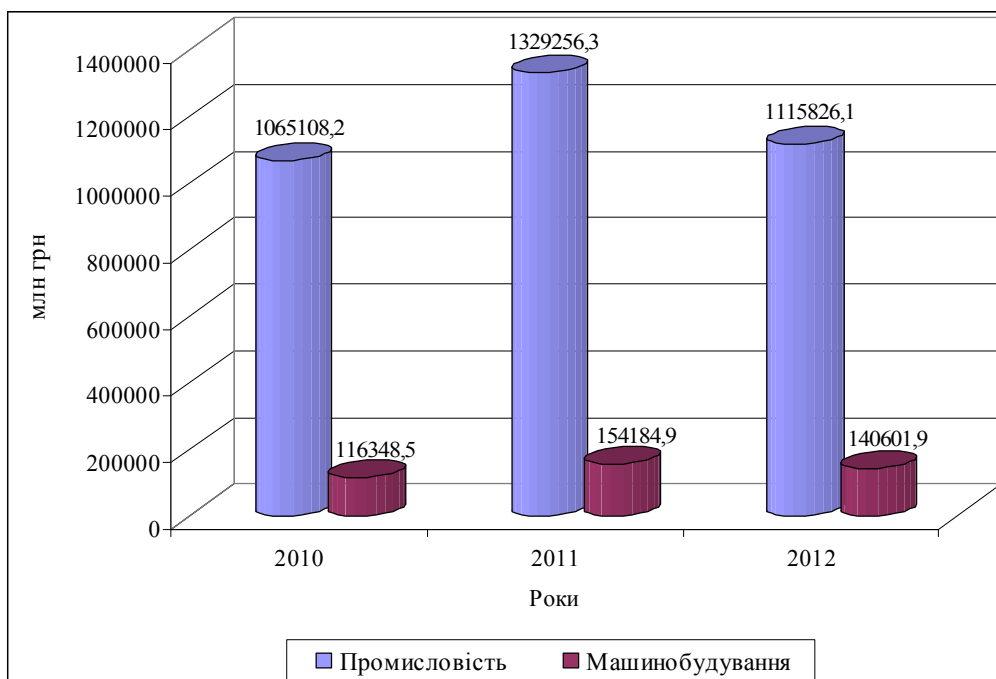


Рис. 2. Обсяг реалізованої продукції в промисловості та машинобудуванні України (млн. грн.)

Таким чином, на основі наявних статистичних матеріалів варто відмітити, що перехід України від командно-адміністративної до ринкової економіки, започаткований в 90-х рр. минулого століття, був пов'язаний з низкою кризових соціально-економічних явищ. Вони були наслідком не стільки впливу об'єктивної специфіки системної перебудови національної економіки, скільки результатом протиприродних, з точки зору економічних законів, лобістських рішень. Крім наслідків дій корупційного характеру на основі лобювання особистих інтересів варто згадати також і негативний вплив ряду інших системних чинників. Серед них, доцільно відмітити вплив на ефективність управління та раціональність розвитку відсутності фахових спеціалістів з менеджменту, здатних приймати професійні рішення як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях з врахуванням механізмів сучасної ринкової економіки [1, с. 333].

В таких умовах успішний розвиток підприємств машинобудівної галузі України практично був не можливий.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний стратегічний потенціал машинобудівних підприємств України характеризуються комплексом системних перетворень і деструктивних тенденцій, в межах яких простежується відсутність управлінського досвіду у формуванні необхідних машинобудівним підприємствам стратегій, гіперінфляційних процесів, несприятливої ринкової кон'юнктури.

Зміни зумовлені специфікою переходу економіки від командно-адміністративної до ринкової при впровадженні відповідних законодавчих рішень та макроекономічних регуляторів, передбачали зміни в управлінні підприємствами. А це, в свою чергу, вимагало появи в машинобудівній галузі спеціалістів з іншими професійними навиками, зокрема, володінням теорією та практикою інвестиційних операцій, інноваційної діяльності тощо. Головним завданням такої сучасної команди фахівців ставало змінити на краще тенденцію розвитку як окремих машинобудівних підприємств, так і галузі в цілому.

Перспективи подальших досліджень слід намітити в напрямі оцінки ролі, місця та значення стратегічного потенціалу в розвитку машинобудування та окремих його підприємств, а також ролі у цьому процесі проаналізованих галузевих тенденцій.

Список використаної літератури

1. Домарадзька Г. С. Регіональні чинники розвитку машинобудування (на прикладі Львівської області) // Національний університет «Львівська політехніка». – 2010. – № 691. – С. 333–338.
2. Тимочко Н. О. Економічна історія: лекції // Н. О. Тимочко, О. А. Пучко, Л. М. Рудомьоткіна, А. О. Маслов. – К. : КНЕУ, 2000. – 268 с.
3. Черномазюк А. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного машинобудування та його ресурсні детермінанти // А. Черномазюк, В. Стадник // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 2(6). – С. 91–99.
4. Галузева структура машинобудування України [Електронний ресурс] : Аграрний портал України «Агро-Біз». – Режим доступу : <http://agrobiz.in.ua/>
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Зведена таблиця індексів інфляції [Електронний ресурс] : Головний правовий портал України. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua/>
7. Екс-голова ради НБУ : Україна – єдина країна світу, що не пододала кризу 2008-2009 років [Електронний ресурс] // Український тиждень. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/68756>

Стаття надійшла до редакції 29.04.2013.

Відомості про автора

М. С. Лучкова, аспірант, Хмельницький національний університет.